

2006

$\beta \ddot{y} \cdot \frac{1}{4} \frac{1}{4} \pm \frac{1}{2} \zeta \text{Å} \text{®} \gg \check{s} \acute{A}^1 \pm \acute{A} \neg \hat{A}, \zeta$
 $\beta \ddot{y}^2 \text{Å} \text{¶} \pm \frac{1}{2} \ddot{A}^1 \frac{1}{2} \zeta \gg \grave{\text{I}}^3 \zeta \hat{A}^0 \pm^1 \gg \mu^{\frac{3}{4} 1^0} \zeta^3 \acute{A}$

Katsaros, Vasilis

$\beta \ddot{y} \text{!}^1 \gg \zeta \gg \zeta^{3^0} \grave{\text{I}} \hat{A} \text{£} \acute{\text{I}} \gg \gg \zeta^3 \zeta \hat{A} \text{'\ddot{Y} § \acute{A} \acute{A} \grave{\text{I}} \grave{\text{A}} \grave{\text{A}} \zeta \frac{1}{4} \zeta \hat{A} \text{'}$

<http://hdl.handle.net/11728/7670>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΤΙΜΟΥΝ ΤΟΝ ΚΡΙΑΡΑ

Η ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΡΙΑΡΑ
ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
“Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ”
(1899 - 1999)

Η ΕΚΔΟΣΗ ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
“Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ”

ΧΑΝΙΑ 2006

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

ΕΜΜΑΝΟΥΪΛ ΚΡΙΑΡΑΣ,
Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΟΣ

Σεβαστέ μας δάσκαλε,
Κύριε Πρόεδρε,
Αγαπητοί φίλοι,

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τους οργανωτές τούτης της εκδήλωσης, στο χώρο αυτού του λαμπρού και ιστορικού Συλλόγου, που μου ανέθεσαν να πω δυο λόγια στη σημερινή γιορτή τιμής του καθηγητή Εμμανουήλ Κριαρά. Ήταν μεγάλη τιμή για μένα η πρόταση αυτή, επειδή η μοίρα το έφερε να είμαι σήμερα καθηγητής της Μεσαιωνικής Ελληνικής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σε μια θέση που τίμησε όσο κανένας άλλος ο καθηγητής Εμμανουήλ Κριαράς.

Η πρόθυμη ανταπόκρισή μου να συμμετάσχω στη σημερινή τιμητική εκδήλωση δένεται και με μιαν άλλη ιδιότητα, την ιδιότητα του εκπροσώπου του Τμήματος Φιλολογίας, το οποίο σύσσωμο περιβάλλει με σεβασμό και αγάπη τον καθηγητή Κριαρά κι ενός Τομέα που τίμησε με ειδικό επιστημονικό συνέδριο ένα μέλος του που πρόσφερε τόσα πολλά στη διδασκαλία τη διδασχή του ήθους, της ανθρωπιάς, του χρέους του επιστήμονα και του πολίτη.

Η θέση μου ανάμεσα σε δυο αγαπητούς "δασκάλους" μου, τον Στυλιανό Αλεξίου και τον Ερατοσθένη Καψωμένο (κι έχω φυσικά λόγους να χρησιμοποιώ τον όρο "δάσκαλος" με την έννοια της οικειότητας του αρχαιολόγου και του φιλόλογου από τη μια και την πραγματική μαθητεία του νεοελληνιστή από την άλλη) είναι δύσκολη, γιατί και οι δυο τους παραβημάτισαν με θαρραλέα και σίγουρα βήματα, παρακολουθώντας την πορεία και βλέποντας με καθαρό μάτι τους σταθμούς στη ζωή και το έργο του καθηγητή Κριαρά, μετρώντας ταυτόχρονα τη δύ-

ναμη και την απαντοχή της δημιουργικής πνοής του.

Σε μένα έλαχεν ο κλήρος να προσθέσω, όσο ο χρόνος πια δεν γίνεται βαρύν, ένα συμπληρωματικό λόγο για τον Εμμανουήλ Κριαρά ως βυζαντινολόγο και λεξικογράφο. Ο περιορισμός αυτός δεν σημαίνει ότι μπορώ να παραμερίσω με τόση ευκολία τον δάσκαλο - πρότυπο και για μένα που δεν ευτύχησα να είμαι, με τη στενή έννοια του όρου, μαθητής του. Γιατί η ακτινοβολία του διδασκαλικού λόγου του εξακοντιζόταν μακριά, πολύ μακριά από τον τόπο του, όταν ο Κριαράς βρισκόταν στον κατάλογο των απολυμένων από τη Χούντα πνευματικών ανθρώπων - ηγετών που η γενιά μας τους στερήθηκε στα σκοτεινά εκείνα χρόνια.

Ο Κριαράς ως βυζαντινολόγος και λεξικογράφος. Θα αναρωτιόταν καιείς: άραγε η πλάστιγγα ισορροπεί στους όρους ή γέρνει σε μια κρίση δίκαιη στη μοιρασιά της προσφοράς; Απέναντι, ακέραιος κριτής ο ίδιος ο Κριαράς με την ακέραιη εσωτερική δύναμη να ομολογεί στο ζύγισμα ανάμεσα στα Νεοελληνικά και τα Βυζαντινά γράμματα: "Όταν μετά την αποτυχία μου", έγραψε ο ίδιος "να καταλάβω την έδρα της νεοελληνικής φιλολογίας, για την οποία ήμουν υποψήφιος μαζί με τον Λίνο Πολίτη το 1948, ορισμένοι φίλοι μου πανεπιστημιακοί μου συνιστούσαν να υποβάλω υποψηφιότητα για τη μεσαιωνική φιλολογική έδρα. Η αντίδρασή μου δεν ήταν ευνοϊκή σ' αυτές τις παρατρούνσεις. Κι αυτό όχι γιατί ήταν ξένος στα ενδιαφέροντά μου ο μεσαιωνικός κόσμος (τουλάχιστο στο χώρο της λαϊκότερης βυζαντινής φιλολογίας), αλλά γιατί αισθανόμουν τον εαυτό μου συστηματικότερα παρασκευασμένο για την έδρα της νεοελληνικής φιλολογίας" [*Θητεία στη γλώσσα*, σ. 281-282].

Είναι νωπή ακόμη στη μνήμη μου και η πρόσφατη δήλωση του Κριαρά στη φιλική και ξεστή ατιμόσφαιρα κοινής τράπεζας μαθητών, συνηγατών και φίλων που μας παρέθεσε με την ευκαιρία του γιορτασμού των γενεθλίων του: "Η αποτυχία μου του 1948 - μιλώ ειλικρινά και χαρακτηριστικά - ήταν σκάνδαλο εκλογής, για το οποίο δε θέλησα να διαμαρτυρηθώ τότε. Αυτό το **σκάνδαλο του 1948** - είμαι βέβαιος - οδήγησε, από την ανάγκη κάποιας επανόρθωσης, σε νέο **σκάνδαλο στα 1950**, στην εκλογή μου ως καθηγητή της βυζαντινής φιλολογίας" [*Επιστολή 14 Νοε. 2000*]. Ώστε στην ευθύτατη κρίση του ίδιου του Κριαρά βαραίνει περισσότερο η γνώμη ότι δεν ήταν βυζαντινολόγος;

Αν η θέση μου σήμερα εδώ είναι να κρατήσω το ζυγό στη στάθμη

της αντικειμενικής (όχι της υποκειμενικής του ίδιου) κρίσης, τότε θα πρέπει να αμφισβητήσω την άποψή του - και ως μου το συγχωρέσει! -, επειδή το πάθος του για τα αρχαία ελληνικά στην αρχή και για τη Μεσαιωνική και Νεοελληνική φιλολογία και γλώσσα αργότερα επισκίασαν, ως παράγοντες επηρεασμού, το δημιουργικό του έργο που θα καθλωνόταν στην ειδικευση του μονοσήμαντου βυζαντινολόγου. Θα έφτανε μια ματιά στον κατάλογο των αυτοτελών δημοσιευμάτων που έχετε στα χέρια σας να ανατρέψει τη σκληρή από τον ίδιο θέση ότι υπήρξε περισσότερο νεοελληνιστής και λιγότερο βυζαντινολόγος. Ένα μεγάλο μέρος, ποσοτικά και ποιοτικά, από τη συγγραφική προσφορά του Κριαρά επικοινωνεί και με τη γλώσσα και με τη γραμματεία, ενώ οι ιδέες που κεντρίζουν το ενδιαφέρον ενός βυζαντινολόγου δηλώνουν την πολύπλοκη σχέση του με ένα μεγάλο τμήμα της ιστορίας του Βυζαντίου και της βυζαντινής κοινωνίας που ανέδειξε τον πολιτισμό και τη δομική πολυπλοκότητά του. Από το '50 και εξής τα ήδη πλατιά ενδιαφέροντα του Κριαρά διευρύνονται ακόμη περισσότερο, αφού ο ίδιος διαθέτει στέρεη υποδομή και συγκρότηση που θα στηρίξει το ερευνητικό και διδακτικό εποικοδόμημα. Έχω τη γνώμη ότι ο καθηγητής Εμμανουήλ Κριαράς υπηρέτησε τις βυζαντινές σπουδές με την ικανότητα των φωτισμένων βυζαντινολόγων. Τέτοια ήταν για παράδειγμα η μορφή του Henri Grégoire (1881-1964), για τον οποίο ο Κριαράς έγραφε ότι "Ο Grégoire δεν υπήρξε μόνο βυζαντινολόγος φιλόλογος και ιστορικός, αλλά καλλιέργησε με επιτυχία και άλλους κλάδους που εξυπηρετούν τη μελέτη των βυζαντινών πραγμάτων. Ο Grégoire στάθηκε ερευνητής που ενδιαφέρθηκε γενικότερα για τα θέματα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας και της νεότερης πνευματικής ιστορίας της Ευρώπης" [*Γλωσσοφιλολογικά*, σ. 550].

Αυτήν τη διεισδυτική, ενοραματική ματιά που διαθέτουν οι προικισμένες προσωπικότητες, ώστε να διαχέουν τα ενδιαφέροντά τους σε πολυποίκιλους χώρους, μπορούμε, ως προς το δρόμο του Κριαρά προς τη μελέτη του Βυζαντίου, να ανιχνεύσουμε την αφετηρία: ήδη στην αλληλογραφία με τον δάσκαλό του Νίκο Βέη (1938) διαφαίνεται το ενδιαφέρον του νέου, τότε, ερευνητή και για τα μεσαιωνικά ελληνικά πράγματα με την παρακολούθηση μαθημάτων των καθηγητών Guillard και Rouillard [*Θητεία στη γλώσσα*, σ.282]. Καθοριστική, ωστόσο, υπήρξε η εκλογή του στη θέση του "*καθηγητού της τακτικής έδρας της μεσαιωνικής ελληνικής φιλολογίας*" την 11η Ιουνίου 1949.

Στο σπάνιο τεύχος που περιέχει τα "Πρακτικά διαδικασίας προς πλήρωσιν των κενών τακτικών εδρών της Φιλοσοφικής Σχολής", με προεξάρχουσα τη Μεσαιωνική Ελληνική Φιλολογία, διαβάζουμε: "Αι υποβαλλόμεναι προς κρίσιν εργασίαι του κ. Κριαρά ανέρχονται εις 30. Πλην τούτων ο υποψήφιος καταλέγει εις το υπόμνημά του και άλλα 18 μικρότερα άρθρα, μεταφράσεις και βιβλιοκρισίας εις περιοδικά και εφημερίδας, εκ των οποίων σημειούμεν ιδιαιτέρως διά τας εν αιταίς ευστόχους εν πολλοίς παρατηρήσεις εις τα κείμενα και την μεσαιωνικήν δημόδη γλώσσαν την υπ' αριθ. 40 εις την μελέτην του κ. Χατζηϊωάννου περί των εν τη μεσαιωνική και νεώτερα κυπριακή ξένων γλωσσικών στοιχείων, την υπ' αριθ. 43 εις την υπό Γ. Ζώρα έκδοσιν παραλλαγής του διδακτικού ποιήματος του Μαρίνου Φαλιέρου, την υπ' αριθ. 44 εις την υπό Π. Καλονάρου έκδοσιν του Διγενή Ακρίτα και την υπ' αριθ. 51 εις την υπό Γ. Μέγα έκδοσιν της Θυσίας του Αβραάμ. Άλλα 8 εργασίαι του υποψηφίου, μεταξύ των οποίων και κριτικά εκδόσεις μεσαιωνικών κειμένων, είναι έτοιμοι προς εκτύπωσιν ..." [Πρακτικά διαδικασίας, σ. 5]. Ο υποψήφιος, τότε, Εμμανουήλ Κριαράς κρίνεται και θεωρείται ότι "εχώρησεν εξ αρχής του επιστημονικού του σταδίου την οδόν, την οποίαν εχάραξεν ο Στέφανος Ξανθουδίδης, προκειμένου περί των δημοδών κειμένων του υστέρου μεσαιώνος την κριτικής καθάρσεως και ερμηνευτικής διασαφηνίσεως αυτών, περαιτέρω δε διά της επανεκδόσεως αυτών εις κριτικά εκδόσεις, ανταποκρινομένας εις τας σημερινάς απαιτήσεις της φιλολογικής επιστήμης" [Πρακτικά διαδικασίας, σ. 6].

Έχω την αίσθηση ότι ο δρόμος των *Βυζαντινών ιπποτικών μυθιστορημάτων*, το *Ανακάλυμμα της Κωνσταντινόπολης*, ο δρόμος της *διγλωσσίας*, θέματα στα οποία εμβάθινε τις γνώσεις μας ο Κριαράς στο πέρασμά του προς το Βυζάντιο, σήμερα μόνο μπορεί να γίνει κατανοητός και να εκτιμηθεί δεόντως μέσα στα όρια της βυζαντινής και νεοελληνικής γραμματείας. Σήμερα που η Δημόδης Γραμματεία θεωρείται ότι αποτελεί το ένα από τα δύο κλωνάρια της Βυζαντινής καθόλου Γραμματείας, ενός και του αυτού κορμού που ποτίζεται και αυξάνεται στο χωράφι του Βυζαντίου. Τότε το ένα κλωνάρι του δένδρου το θεωρούσαν ατροφικό· σήμερα όχι. Ωστόσο, πρέπει να το σημειώσουμε, η κριτική ικανότητα της τριάδας των εισηγητών που έκριναν τον Κριαρά (Στυλ. Καψωμένος, Ι. Θ. Κακριδής, Λίνος Πολίτης) γνώριζε καλά τη σημασία και εκτιμούσε ορθά την αξία μιας Γραμμα-

τείας την οποία σήμερα θεωρούμε ισοτίμη με την "λογοτεχνική παραγωγή του προϋίμου μεσαίωνα" [ό. π., σ. 19].

Μολαταύτα ο Κριαράς δεν συνέχισε το σπουδαίο έργο του πάνω στα κείμενα μόνο της Δημόδους γραμματείας έσθησε τη διδασκαλία του εκκινώντας από την ουμανιστική παιδεία των πατέρων του 4ου μ.Χ. αιώνα και διαβαίνοντας σε γραμματολογικό και κριτικοφιλολογικό επίπεδο από την κορυφογραμμή της βυζαντινής γραμματείας αγνάντεψε και ερευνήσε τις πτυχές, διδάσκοντας βυζαντινούς πεζογράφους, ερευνώντας το απαράμιλλο λογοτεχνικό έργο του Μιχαήλ Ψελλού (η ευσύνοπτη μονογραφία που δημοσιεύτηκε αρχικά στα Γερμανικά στη *Real Encyclopädie* και αργότερα μεταφρασμένη στα ελληνικά στο περιοδικό *Βυζαντινά* εξακολουθεί ως σήμερα να παραμένει αξεπέραστη) ή και το δύσκολο έργο του αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ευστάθιου, γράφοντας και για την έκδοση του κειμένου της *Ιστορίας Εις την άλωση της Θεσσαλονίκης* από τον Στίλπωνα Κυριακίδη μια διεισδυτικότερη κριτική.

Με τον αναγνωριστικό όρο "Κύκλος Ευστάθιος" οργάνωσε κύκλο μαθητών που αργότερα πήρε ευρύτερες διαστάσεις και εξελίχθηκε σε κύκλο συναντήσεων με ποικίλα θέματα συγκριτικής λογοτεχνίας, προβληματισμού και ποικίλων πνευματικών ενδιαφερόντων.

Ο Εμμανουήλ Κριαράς διακόνησε κατά τον καλύτερο τρόπο το εύρος μιας λογοτεχνίας, της Βυζαντινής, που συμπιέζονταν - και συμπιέζεται ακόμη - από τα εκσυγχρονιστικά δήθεν προγράμματα όλων των Φιλοσοφικών Σχολών, επειδή δεν συνδέεται άμεσα με τα προγράμματα διδασκαλίας της Μέσης εκπαίδευσης. Η "αλληλεγγύη του διδασκάλου προς τους μαθητές και η γενναιοδωρία του", όπως έγραψε ένας από τους πιο γνωστούς μαθητές του (Δ. Μαρωνίτης, *εφημ. Αγγελιοφόρος* 3.10.1999, σ. 34), επιστέγασε το διδακτικό του έργο ως τη στιγμή που αυτές τις αρετές εφάρμοσε και στον άλλο του ρόλο: αυτόν του "δημοκρατικού πολίτη", όταν βρέθηκε εκτός Πανεπιστημίου. Τα 18 χρόνια διδασχής δεν ήταν αρκετά για να μεταγγίσουν στο συνάνθρωπο τη διδακτική της ανθρωπιάς που απέρρεε από την έρευνα των μεσαιωνικών γραμμιάτων. Ήταν όμως αρκετά να δώσουν σώρκα και οστά σ' ένα άλλο όραμα που ο Εμμανουήλ Κριαράς έκαμε πραγματικότητα, μέσα από το χώρο της διδασκαλίας του στο Πανεπιστήμιο: τη δημιουργία του *Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας*.

Στο σημείο αυτό πρέπει να θυμίσω ότι ο Κριαράς πρωτοστατεί (ως

συναθλητής στον αγώνα με τον μακαρίτη καθηγητή Στυλιανό Πελεκανίδη, όπως ο ίδιος αποκάλυψε πρόσφατα σε σχετικό άρθρο του [*Τα Νέα*, 6. 5. 1998 = *Γλωσσολογικά*, σ. 454 - 56], στην προσπάθεια για την ίδρυση Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών στη Θεσσαλονίκη, στο οποίο εκλέχτηκε και πρώτος Πρόεδρος του Δ.Σ. Στο Κέντρο αυτό βρήκε αργότερα στέγη το ασύλληπτο, για τις δυνατότητες που του παρείχαν οι καιροί, μεγαλειώδες έργο του *Λεξικού* του. Θυμάμαι ένα λόγο του μακαρίτη επίσης καθηγητή Ιωάννη Καραγιαννόπουλου για το "Λεξικό του Κριαρά" και πιστεύω ότι ο λόγος αυτός εξέφραζε γενικότερη άποψη στους κύκλους των καθηγητών της Σχολής μας: "Τι θα μείνει από το δικό μας έργο μετά από 10, 20, 30 χρόνια; Τίποτα! Μόνο το *Λεξικό* του Κριαρά θα μετρά τις δεκαετίες για αιώνες!".

Η αναφορά στο *Λεξικό* παραπέμπει ταυτόχρονα στην πορεία του τιμώμενου σήμερα σεβαστού δασκάλου μέσα στον πολυδαίδαλο χώρο της λεξικογραφίας στον οποίο ο ίδιος, κρατώντας γερά τον μίτο, δεν λοξοδρόμησε, δεν λιποψύχησε παρά άντεξε να πραγματώσει δύο σκοπούς: α) τη δημιουργία ενός *Λεξικού* της σύγχρονης δημοτικής ελληνικής και β) το απαράμιλλο έργο ζωής *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας*.

Η θητεία του Εμμανουήλ Κριαρά στη γλώσσα, μια θητεία που από τα νεανικά του χρόνια ίσαμε σήμερα υπηρέτησε με άσβεστο ζήλο, συνδέεται από την αρχή με το πάθος του για τον δημοτικισμό. Αυτό το πάθος αποτυπώνεται σ' ένα ανέκδοτο που ορίζει την αρχή και δεν ξέρω αν είναι ευρύτερα γνωστό. Εδώ στα Χανιά, κι ενώ υπηρετούσε τη θητεία του στο Ναυτικό, ο Κριαράς δεν έγκριβε το πάθος του για τον δημοτικισμό και δεν δίσταζε να υποστηρίξει δημόσια τις απόψεις του. Οι τολμηρές για την εποχή απόψεις του θορύβησαν τον αρχισυντάκτη της τοπικής εφημερίδας, ο οποίος και δεν ήθελε να στερηθεί τη γραφίδα του Κριαρά, έσπευδε όμως από την άλλη να επισημειώσει: "Δημοσιεύουμε ευχαρίστως τις απόψεις του κ. Κριαρά, παρ' όλον ότι δεν συμφωνούμε με **ναύτας!**". Ήθελε, φυσικά, να γράψει **ταύτας**, αλλά ο δαίμων του τυπογραφείου παρέπεμπε στον "στρατευμένο" Κριαρά.

Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της επιστημονικής ενασχόλησης του καθηγητή Κριαρά με τη λεξικογραφία είναι δεμένο κυρίως με το μεγάλο *Λεξικό της Δημόδους Μεσαιωνικής Ελληνικής Γραμματείας*, τα σαραντάχρονα από την έναρξη των εργασιών του οποίου γιορτάστηκαν στις 25.11.1996 και με το καλό θα γιορτάσουμε,

όπου να 'ναι, τα πενηντάχρονα! Αυτό δεν σημαίνει ότι η ιδέα του Κριαρά για ένα Λεξικό της Δημοτικής δεν είχε και αυτή ρίζες στο μακρινό παρελθόν. Σε γράμμα του Κριαρά προς τον Νίκο Βέη από το 1943, από τις πρώτες κιόλας κουβέντες, διαφαίνεται η σύλληψη ενός τέτοιου σχεδίου: "Σεβαστέ μου καθηγητά, την επιθυμία σας να συνεργαστείτε στο Λεξικό της νεότατης Ελληνικής Λογοτεχνίας τη διαβίβασα με μεγάλη μου χαρά πριν από λίγες μέρες στην ολομέλεια των συνεργατών του Λεξικού..." [*Θητεία στη γλώσσα*, σ. 277].

Το Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής, γραπτής και προφορικής, δημιουργήθηκε από αγάπη, συνέπεια και ανεξάντλητο μόχθο ενός ιδεολόγου δημοτικιστή μέσα σε μια σύγχρονη πραγματικότητα. Χρειάστηκε διπλή προσπάθεια και απογευματινές βάρδιες υπερωριών για να ολοκληρωθεί ένα "χειροποίητο λεξικό", εργαλείο "για το σήμερα", ορθογραφικό, ερμηνευτικό και, τελικά, και ετυμολογικό (στην προσπάθεια να βγάλει από την αμηχανία τον αναγνώστη), ενώ στην αρχή σχεδιάζόταν για να παραμείνει ερμηνευτικό και μόνο λεξικό. Ενσωμάτωσε, ωστόσο, αργότερα και άλλα στοιχεία χρήσιμα για την κατανόηση γλωσσικών φαινομένων της Νέας Ελληνικής, για τα οποία οι διακρίσεις είναι δύσκολες. Από την άλλη περιέλαβε λαϊκές εκφράσεις και όσες από τις αρχαϊστικές πέρασαν στη χρήση του δημοτικού λόγου, ακόμη και καθιερωμένους νεολογισμούς. Ο Κριαράς περπατώντας πλάι από τις πολυποίκιλες φωνές ή και διαφωνίες σ' ένα ομιχλώδες τοπίο της νεοελληνικής λεξικογραφίας κατέθετε τη δική του εκδοχή για τη συστηματική προσέγγιση της σύγχρονης γλώσσας. Επιτέλεσε έναν **μικρό άθλο!** Γιατί ο **μεγάλος άθλος** σίγουρα είναι το μνημειώδες *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας 1100 - 1669*, ένα αναλυτικό Λεξικό που ξεκινά το 1969 και το 1997 παραδίδει τον 14' τόμο στη δημοσιότητα. Χαρακτηρίστηκε - και είναι - ένα από τα πιο μεγάλα λεξικογραφικά τολμήματα που επιχειρήθηκαν ποτέ στον κόσμο και μάλιστα από ένα άτομο. Ο χαρακτηρισμός προσλαμβάνει ακόμη μεγαλύτερη αξία όταν λάβει κανείς υπόψη του τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιήθηκε, συνθήκες αρκετά γνωστές και δοσμένες από τον ίδιο τον δημιουργό του Λεξικού. Δεν θα επιμείνω εδώ στα ιστορικά συμφοραζόμενα που συμπορεύονται με τη δημιουργία του έργου, ούτε στην αποδοχή του από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα που τίμησε τόσο πολύ, όσο κανένα άλλο μεγαλόπνοο έργο, με τις πιο εγκωμιαστικές κριτικές μιας πλειάδας ξεχωριστών επιστημό-

νων στα πλέον γνωστά διεθνώς επιστημονικά περιοδικά. Αλλά και στον ελληνικό ημερήσιο και περιοδικό τύπο ο ενθουσιασμός δεν απε-κρίβη.

Το μεγάλο αυτό λεξικό θα τολμούσε να πει κανείς ότι είναι έκφραση ολόκληρης της δομικής σκέψης του Κριαρά για τη λειτουργία της ελληνικής γλώσσας από την αρχαία ως τη νεοελληνική της έκφραση, αποδεικνύοντας στην πράξη πόσο ανοικτός και απέραντα ελεύθερος είναι ο ορίζοντας ενός συγκροτημένου πνευματικού κόσμου που φέρει μέσα του. Μέσα από τη ζύμωση του **παλιού** με το **νέο** προβάλλει μια σύνθεση που είναι ταυτόχρονα κληρονομιά και πρωτοπορία. Βυζάντιο και Νεοελληνικός κόσμος σμίγουν στην αναγέννηση της Κρητικής λογοτεχνίας, της οποίας το όριο του τέλους αποτελεί και σύνορο για το *Λεξικό*. Οι δημόδεις βυζαντινές, αρχαιοελληνικές με τροποποιημένη σημασία λέξεις, καθώς επίσης λέξεις της κοινής και της λόγιας που υιοθετούνται σε όλη τη μακραίωνη περίοδο από τον 12ο ως τα τέλη περσίτου του 17ου αιώνα, κι ακόμη λέξεις του κόσμου των βυζαντινών μυθιστορημάτων, νομίζω ότι συγκροτούν τους κόκκους των κιώνων μιας κιονοστοιχίας που ενώ "βαδίζει" νοητά προς τα εμπρός, (όπως στις βυζαντινές βασιλικές, αλλά σε αναλογία με την αδιάκοπη πορεία της γλώσσας) αφήνει τα περάσματα επικοινωνίας από τα πλάγια κάτω ένα ατέλειωτο πολύχρωμο ψηφιδωτό που συγκροτείται από χιλιάδες κείμενα μοιάζει να ολοκληρώνει το λαμπρό αυτό οικοδόμημα της λεξικογραφίας. Κάτι δηλ. σαν έργο - ναός ή αφιέρωμα τέλος πάντων, για να μη θεωρηθεί ο λόγος βλασφημία! Ο αρχιτέκτονας όλου αυτού του θαυμαστού έργου ο λεξικογράφος Εμμανουήλ Κριαράς, με τα σύνεργα και τη σκέψη του βυζαντινού μαΐστορος και τη φρεσκάδα του αναγεννησιακού ανθρώπου των Κρητικών ή γενικότερα των ανθρωπιστικών γραμμάτων είδε το έργο του να ορθώνεται και σίγουρα νιώθει την απροσδιόριστη εκείνη χαρά του δημιουργού. Κάπου ο ίδιος χαρακτηρισρίζει το έργο: "δύσκολο αλλά όχι και άχαρο έργο" [*Θητεία στη γλώσσα*, σ. 163].

Την ολοκλήρωση αυτού του Λεξικού ο Εμμανουήλ Κριαράς εμπιστεύτηκε στο Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη. Θα μπορούσα να πω ότι το νεοσύστατο αυτό ερευνητικό ινστιτούτο του Υπουργείου Παιδείας, το μόνο αρμόδιο ν' αγκαλιάσει το έργο που εντάσσεται στον κορμό της διαχρονικής ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, θα καταφέρει να ολοκληρώσει το μεγάλο αυτό επίτευγμα.

Αγωνιστήκαμε, θαρρώ όλοι μαζί, πραγματικοί μαθητές και "μαθητευόμενοι" στο μεγάλο του έργο, σχετικοί ή και απόμακροι να ενισχύσουμε τη δύναμη μιας μεγάλης υπόσχεσης. Είδαμε κάπου, κάτι που και ο ίδιος ο Κριαράς επιθυμούσε να πραγματοποιηθεί, μια *Επιτομή* του Μεγάλου Λεξικού που θα εξυπηρετούσε το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό και το πρόγραμμα τούτο προχώρησε σε τέτοιο βαθμό, ώστε σύντομα να εμφανιστεί ο πρώτος τόμος ένας δεύτερος που θα ακολουθήσει θα ολοκληρώνει το χρήσιμο αυτό έργο.

Ο Εμμανουήλ Κριαράς φυσικά δεν αρκέστηκε μόνο στη δική του προσπάθεια. Είδε και προσέφερε την πείρα του σε πολλά λεξικογραφικά έργα, υπέδειξε τρόπους, συγκέντρωσε ύλη ειδικών λεξικών έδειξε με άλλα λόγια τους δρόμους της ελληνικής λεξικογραφίας σ' ένα βίο μακρό, γεμάτο δράση και αδιάκοπη δημιουργική εργασία. Η παρουσία του στο πνευματικό στερέωμα του αιώνα και στο μεταίχμιο του 20ού - 21ου αποτελεί ξεχωριστό παράδειγμα πίστης και συνέπειας του δημιουργού απέναντι στο έργο του. Η χαρά μας είναι απροσμέτρητη για την αντοχή αυτής της παρουσίας όπως και η συγκίνησή μας απόψε σ' αυτή την ιστορική σύναξη.

Του ευχόμαστε υγεία και δύναμη για να συνεχίζει για πολλά ακόμη χρόνια το αξιέπραστο, δημιουργικό και αιώνιο έργο του.